
BIBIANA ♦ MEDZINÁRODNÝ DOM UMENIA PRE DETI

POĽSKÉ DIVADELNÉ BÁBKY

Výstava scénografie poľského bábkového divadla

BRATISLAVA ♦ JANUÁR – MAREC 2001

Svet poľského Betlehemu

„odpły“

Súčasn \acute{e} poľsk \acute{e} bábkov \acute{e} divadlo m \acute{a} za sebou viac ako polstoročie, pretože po roku 1945 sa začal rozkvet tejto oblasti umenia v podobe umeleckých inštitúcií. To však neznamená, že predtým v Poľsku neexistovalo a nebolo známe bábkov \acute{e} divadlo. Po cel \acute{e} stáročia bola živá tradícia, odvíjajúca sa od mystériového divadla, od betlehemu – v rôznych jeho laických a náboženských obmenách. Na území celého Poľska sa objavovali rôzne druhy bábkov \acute{e} ho divadla.

Až na prelome rokov 1940 – 1950, podobne ako v iných krajinách strednej Európy, ktoré využívali vzory sovietskeho divadla, začali aj u nás vznikať bábkov \acute{e} divadlá pre deti. Zakladateľmi týchto divadiel boli väčšinou umelci, často s výtvarným vzdelaním a pedagógovia. Výtvarníci, ktorí pôsobili v bábkov \acute{y} ch divadlách, sa veľmi ťažko podrobovali realite socialistického režimu. Žiaľ, v archívoch ostalo veľmi málo artefaktov z tvorby tohto obdobia.

Skutočnú explóziu novátorského hľadania a umeleckých úspechov v poľskom umení priniesol tzv. „odmäk“ po októbri 1956. Šesťdesiate a sedemdesiate roky dvadsiateho storočia sú bezpochyby najzaujímavejším obdobím v histórii poľského divadla, teda aj bábkov \acute{e} ho. Antirealistická vzbura priniesla predovšetkým rehabilitáciu metafory a poézie v umení. Na rozvoj divadla mali tiež

obrovský vplyv ďalšie etapy hľadania výtvarnej avantgardy. Najmä skúsenosti surrealizmu a lyrickej abstrakcie. Popri hľadaní expresívnych, symbolických a zjednodušených foriem sa ukázalo mimoriadne plodné hľadanie materiálu, významu hmoty a jeho vzhľadu. Materiál sa stal nielen konštrukčným, technickým, ale aj nosičom informácie vyššieho významu – prijal metaforický, fantazijný význam. Pri formovaní vlastného, odlišného umeleckého tvaru poľského bábkového divadla – divadla nielen pre deti – umelci často hľadali inšpiráciu v zdrojoch národnej tradície a v ľudovom umení. Priniesla rozmanité interpretácie poľského folklóru, hojnosť foriem tvorivej štylizácie a podnetov hlboko zakorenených v základoch tohoto umenia. Niekedy je ťažké nájsť konkrétny vzor odkazov. Viditeľnejšia je fascinácia farbou a formou, prírodným materiálom, ako aj pokorou k jednoduchosti, lapidárnosti a úprimnosti vyjadrenia ľudového umelca.

Najlepší scenáristi staršej generácie - ako Leokadia Serafinowicz, Adam Lilian, Zenobiusz Strzelecki, Jerzy Zitzman, strednej generácie - Jan Berdyszak, Ali Bunsch, Wiesław Jurkowski, Andrzej Łabiniec, Zygmunt Smandzik, Rajmund Strzelecki, alebo mladej generácie - Alicja Chodniecka, Grzegorz Kwieciński, Mikołaj Malesza, všetci často riešili problémy poľského folklóru, ktoré sa nekončia jeho priamou interpretáciou. Siahajú ďalej, zahŕňajú kompozíciu, formu, farbu, poetiku diel či tvorivý postoj umelca. Nachádzame ich aj v dielach, ktoré nemajú nič spoločné

s ľudovou tematikou. Ako pre mnohých reformátorov poľského divadla –napríklad Stanisława Wyspiańskiego a Leona Schillera - bola vzorom národnej scény architektúra betlehemu - poľskej mystérievej scény, tak pre súčasných tvorcov bábkového divadla je betlehem základným bodom odkazu, v ktorom sa odzrkadľuje tradícia vlastného umenia.

Umelci sú očarení zároveň jednoduchosťou a krásou tradičnej javiskovej poľskej bábkovej – „kukielky“ (tyčové bábkovej) i architektúrou betlehemu. Jej štruktúra dvojitého rozdelenia priestoru symbolizuje ideové rozdelenie sveta. Vo vertikálnej polohe rozdeľuje svet na Nebo, Zem a Peklo, v horizontálnej polohe zase rozdeľuje miesto deja v boji medzi Dobrom a Zlom a na kolese prináša sprievod postáv. Betlehem stvoril mikrokozmos. Kto tam všetko bol: Svätá rodina, traja králi, pastieri a zvieratá, čerti a anjeli, Poliaci, Slováci, Rusi, Židia i Turci, Maďari, osobnosti zo sveta veľkej politiky, miestna honorácia aj obyčajní ľudia – celý národný a spoločenský výber: celý svet z pohľadu perspektívy vedomostí a skúseností ľudového tvorcu – tvorcu betlehemu. Sprievod postáv – figúrok z dreva alebo handričiek – bol často predstavovaný v karikatúrnych zdeformovaných tvaroch, s nádychom satiry alebo grotesky. Satirické príznaky v ponímaní tvorcov betlehemov boli natoľko silné, že vznikol laický druh politického betlehemu. Najznámejším betlehemom na začiatku XX. storočia bol betlehem krakovského kabaretu „Zielony Balonik – Zelený balónik“.

V poľskej kultúre je tradícia betlehemu dodnes mnohostranne inšpirujúca – začínajúc štruktúrou drám cez výtvarné a priestorové riešenie predstavení až po televízne novoročné betlehemy. V štruktúre betlehemu „sacrum“ (svätá vec) existuje spoločne s „profanum“ (svetský), aj náboženstvo, filozofia, história spolu so súčasnosťou. Betlehem predstavuje formu divadla, ktorá diváka zabáva a vzrušuje. Je bohabojná a buričská súčasne.

Ak súčasní umelci poľského bábkového divadla hovoria: „My všetci sme z betlehema!“, tak myslia nielen na scénu predstavujúcu Svätú rodinu pri jasličkách, ale aj na rôzne typy ľudí. Myslia tiež na svojich predchodcov, anonymných tvorcov, ako aj na veľkých umelcov, ktorí prostredníctvom umenia, poctivo, veľmi osobne, často s humorom komunikovali s divákom o pre nich najdôležitejších problémoch.

Na takto poňaté vlastnosti druhov betlehemov a ich živej tradície sa odvolávame na výstave. Teda na výstave predstavený „sprievod“ mytologických a literárnych postáv, inšpirovaných predstavami svätých a hriešnikov je silne ovplyvnený skúsenosťami, citlivosťou, individualitou súčasných umelcov.

„Sprievod“ postáv vyrezaných z dreva, vytvorených z koreňov a palíc, plátna, kože, prútia alebo plastov, môže vyvolať radostný úsmev, posmešný úškrn alebo grimasu plnú horkosti. Môže však vyvolať aj obdiv a zamyslenie sa nad množstvom tajomstiev a prekvapení, ktoré skrýva predstavivosť umelcov.

fantázia

Súčasné druhy bábkarského umenia sú rôzne a veľmi odlišné od foriem tradičného betlehemu. Spája ich však veľa skrytých spoločných nitiek, priam odvodené z betlehema sú expresívne bábkы Joanny Braun alebo Jadwigi Mydlarskej-Kowal, ktoré symbolizujú skryté, negatívne strany charakteru hrdinov diel S.I. Witkiewicza?

Čím je filozofické Divadlo ohňa a papiera Grzegorza Kwiecińskiego? Je to zrkadlový slnečný odraz „Divadlo malé i“ Tadeusza Wierzbického, umelca, putujúceho po okolí a po neznáme, ktorý ponúka veľmi osobité interpretácie rozprávok? Je to ešte betlehem? Bábkové divadlo?

Agnieszka Koecher-Hensel,
historička umenia